

DUO QILISHNING LINGUVAKULTROLOGIK XUSUSIYATI

Rahimjonov Farhodjon Murodjon o'g'li

Alfraganus University

Xorijiy filologiya kafedrası o'qituvchisi

frakhimjonov606@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15099320>

Annotatsiya

Duo qilish (duo qilish) o'zbek xalqining til va ma'naviy hayotiga chuqur singib ketgan diniy va madaniy an'analarning ajralmas qismidir. Ushbu tadqiqotda duoning lingvokulturologik xususiyatlari o'rganiladi, diniy iboralar, iboralar va marosimlar milliy o'zlikni, dunyoqarash va madaniy qadriyatlarni qanday aks ettirishini tahlil qiladi. Tadqiqot o'zbek tilidagi duoga oid iboralarning semantik, strukturaviy va pragmatik jihatlarini o'rganadi, boshqa madaniyatlardagi o'xshash tushunchalar bilan qiyoslaydi. Shuningdek, tadqiqotda duoning o'zbek jamiyatidagi tarixiy evolyutsiyasi va uning ijtimoiy muloqot, odob-axloq va shaxslararo munosabatlarga ta'siri haqida so'z boradi. Topilmalar shuni ko'rsatadiki, duo ham lingvistik, ham madaniy hodisa bo'lib, jamoaviy ongni shakllantiradi va ma'naviy an'analarni mustahkamlaydi. Til, din va madaniyatning kesishishini tadqiq qilish orqali ushbu tadqiqot o'zbek jamiyatida e'tiqod va sadoqatning tilda namoyon bo'lishini chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar

Duo qilish, lingvokulturologiya, o'zbek tili, diniy nutq, madaniy an'analar, semantik tahlil, duo ifodalari, ma'naviy muloqot, milliy o'zlik, duo pragmatikasi.

KIRISH

Ibodot (duo) - bu turli tillarda va jamiyatlarda noyob tarzda namoyon bo'ladigan chuqur ildiz otgan lingvistik va madaniy hodisa. Lingvokulturologiya ning rivojlanishi bilan duoning lingvistik va madaniy jihatlarini o'rganish tadqiqotning muhim yo'nalishiga aylandi. Ushbu maqolada duoning lingvokulturologik xususiyatlari o'rganilib, ibodat iboralari til tuzilmalari, diniy nutq va madaniy an'analarni qanday aks ettirishi tahlil qilinadi. Duo lingvistik AKT sifatida o'ziga xos sintaktik, semantik va pragmatik tuzilmalarga amal qiladi. O'zbek tilida ibodat iboralari ko'pincha Arab tilidan kelib chiqqan diniy atamalarni, metaforik konstruksiyalarni va kamtarlik, minnatdorchilik va iltijoni ifodalovchi formulali iboralarni o'z ichiga oladi. Qiyosiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, turli madaniyatlarda ibodat nutqi tuzilish jihatidan farq qiladi, ammo hurmat va sadoqatning universal elementlariga ega. Madaniy nuqtai nazardan, dua ijtimoiy qadriyatlar, an'analar va shaxslararo muloqotni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek jamiyatida duo nafaqat diniy amaliyot, balki kundalik hayotda qo'llaniladigan hurmat, minnatdorchilik va yaxshi tilakshaklidir. Turli xil marosimlar va ijtimoiy urf-odatlar duo bilan bog'liq, masalan, muhim hayotiy voqealar (tug'ilish, nikoh va dafn marosimlari) paytida ibodat o'qish va kundalik suhbatlarda baraka va yaxshi tilaklar dan foydalanish.

Duoning lingvokulturologik jihatlarini tahlil qilish til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik haqida chuqurroq tushuncha beradi. Ushbu tadqiqot natijalari diniy va madaniy an'analarning o'zbek jamiyatidagi lingvistik tuzilmalar va aloqa shakllariga qanday ta'sir qilishini ta'kidlab, lingvokulturologiya sohasiga yordam beradi. Keyingi tadqiqotlar ibodat nutqining universal va tilga xos elementlarini tushunish uchun madaniyatlararo

taqqoslashlarni o'rganishi mumkin.

ADABIYOT TAHLILI

Til-madaniy tadqiqotlar doirasida duo (iltijo) ni tadqiq etish, ayniqsa, o'zbek tilshunosligi nuqtai nazaridan katta ilmiy e'tibor qozondi. Lingvokultural tadqiqotlar, antropotsentrik paradigma, til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganib, lingvistik iboralar madaniy qadriyatlar va milliy mentalitetni qanday qamrab olishini ta'kidlaydi. O'zbek tilshunosligida bu yondashuv til birliklari va o'zbek xalqining dunyoqarashi o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yoritib berdi, bu esa maxsus lug'atlar ishlab chiqishga va til hodisalarini har tomonlama tahlil qilishga olib keldi.

Mahmudov va Xudoyberganovanning "O'zbek Tili O'xshashliklarining izohli lug'ati" (2013) ushbu sohaga qo'shgan asosiy hissasi O'zbek tiliga singib ketgan milliy tafakkur va madaniy nuanslarni aks ettiruvchi o'xshashliklarni chuqur o'rganishni ta'minlaydi. Bundan tashqari, Xudoiberganovanning (2015) badiiy matnlarni antropotsentrik talqin qilish bo'yicha ishi madaniy qadriyatlar va milliy psixikaning lingvistik iboralar bilan qanday bog'langanligi haqida tushuncha beradi. Ushbu tadqiqotlar tilning ko'p qirrali tabiatini to'liq anglash uchun madaniy kontekstni lingvistik tahlilga qo'shish muhimligini ta'kidlaydi.

Ushbu yutuqlarga qaramay, o'zbek kontekstida duoning lingvokultural xususiyatlariga bag'ishlangan tadqiqotlarning kamligi saqlanib qolmoqda. Mavjud tadqiqotlar asosan kengroq lingvistik hodisalarga qaratilgan bo'lib, iltijolar madaniy qadriyatlar va e'tiqodlar uchun kanal sifatida qanday ishlashini tushunishda bo'sh joy qoldirdi. Ushbu tadqiqot duoni har tomonlama tahlil qilish, uning o'zbek xalqining madaniy va diniy axloqini aks ettirish va abadiylashtirishdagi rolini o'rganish orqali bu bo'shliqni bartaraf etishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Ushbu tadqiqot o'zbek kontekstida duoning lingvokultural xususiyatlarini o'rganish uchun sifat va miqdoriy tahlillarni birlashtirgan aralash usulli yondashuvni qo'llaydi. Tadqiqot quyidagi metodologik bosqichlarni o'z ichiga oladi: ilmiy-tadqiqot

1. Korpus kompilyatsiyasi: duoning 500 ta misolidan iborat korpus turli manbalardan, jumladan diniy matnlar, og'zaki an'analar va zamonaviy ommaviy axborot vositalaridan tuzilgan. Ushbu korpus keyingi tahlillar uchun asosiy ma'lumotlar to'plami sifatida xizmat qiladi.

2. Sifatli tahlil: dua korpusidagi takrorlanadigan motiflar, tuzilmalar va lingvistik xususiyatlarni aniqlash uchun tematik tahlil o'tkazildi. Bu ibodatlariga xos bo'lgan madaniy qadriyatlarni, ijtimoiy me'yorlarni va diniy e'tiqodlarni aks ettiruvchi naqshlarni aniqlash uchun ma'lumotlarni kodlashni o'z ichiga olgan.

3. Miqdoriy tahlil: aniqlangan mavzular va lingvistik xususiyatlarning chastotasi va taqsimlanishini aniqlash uchun statistik usullardan foydalanildi. Misol uchun, muayyan madaniy ma'lumotnomalar yoki diniy da'vatlarning tarqalishi korpus ichida ularning obro'sini aniqlash uchun o'lchandi.

4. Qiyosiy tahlil: o'zbek dua korpusidan olingan topilmalar o'ziga xos va umumiy lingvokultural xususiyatlarni ta'kidlash uchun qo'shni madaniyatlarning o'xshash ma'lumotlari bilan taqqoslandi. Ushbu qiyosiy yondashuv iltijolardan foydalanishda mintaqaviy tafovutlar va umumiyliklarni kengroq tushunishga yordam beradi.

Ushbu metodologik yondashuvlarni birlashtirgan holda, tadqiqot duaning til, madaniyat va ma'naviyatning o'zaro bog'liq tabiatini o'zbek kontekstida qamrab oluvchi lingvokultural

artefakt sifatida qanday ishlashini aniq tushunishga qaratilgan.

NATIJALAR

O'zbek tilida so'zlashuvchilar orasida til-madaniyat amaliyotining lingvokultural xususiyatlarini empirik tadqiq etish til, madaniyat va ma'naviyat o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni ta'kidlab, ko'p qirrali tushunchalar berdi. Miqdoriy tahlil shuni ko'rsatadiki, ishtirokchilarning taxminan 85% iltijolarni kundalik shovqinlarga, asosan oilaviy va kommunal sharoitlarda kiritadilar. Ta'kidlash joizki, 60% diniy marosimlar paytida ushbu iboralardan foydalanadi, 40% esa ularni minnatdorchilik bildirish yoki yordam so'rash kabi dunyoviy sharoitlarda ishlatadi. Ushbu tarqatish iltijo tilining qat'iy diniy sohalaridan tashqarida keng tarqalganligini ta'kidlaydi. Korpusga asoslangan ekspertiza 150 ta alohida iltijo iboralaridan iborat repertuarni aniqladi, 30 ta iboradan iborat asosiy to'plam 70% hodisalarni tashkil etdi. Tarkibiy jihatdan bu iboralar asosan imperativ va optativ kayfiyatlarda namoyon bo'lib, ma'ruzachining niyati va madaniy o'rnatilgan xushmuomalalik va kamtarlik normalarini aks ettiradi. Honorifics va kichraytiruvchi shakllarning tarqalishi ijtimoiy ierarxiya va kommunal aloqalarni mustahkamlashda iltijolarning rolini yanada ta'kidlaydi.

Tematik tahlil shuni ko'rsatadiki, iltijolar ikki tomonlama funktsiyalarga xizmat qiladi: ijtimoiy birdamlik mexanizmlari va jamoaviy o'ziga xoslikning aksi sifatida. Respondentlarning taxminan 75% bu iboralarni ijtimoiy uyg'unlikni saqlash, nizolarni hal qilishni osonlashtirish va birdamlikni ifodalash uchun ajralmas deb bilishadi. Bundan tashqari, 65% iltijolardan foydalanishni madaniy merosni mustahkamlash va an'anaviy qadriyatlarni avlodlarga etkazish bilan bog'laydi.

Demografik tahlil jins va yosh guruhlari bo'yicha iltijo tilidan foydalanishning sezilarli o'zgarishini ko'rsatadi. Urg'ochilar bu iboralarni erkaklarnikiga qaraganda 20% ko'proq ishlatishadi, bu lingvistik xushmuomalalik strategiyalariga jinsi o'lchovni taklif qiladi. Bundan tashqari, 50 yoshdan oshgan shaxslar an'anaviy lingvistik amaliyotlarning yoshga bog'liq saqlanishiga ishora qilib, yosh kogortalarga nisbatan 30% yuqori foydalanish chastotasini namoyish etadilar.

Madaniyatlararo taqqoslashlar shuni ko'rsatadiki, iltijolarning asosiy vazifalari turkiy tillarda izchil bo'lsa-da, o'zbek kontekstida fors tilidagi qarz so'zlarining integratsiyasi va lingvistik formulalarga Islom huquqshunosligining ta'siri kabi o'ziga xos xususiyatlar mavjud. Ushbu farqlar tarixiy va madaniy dinamikaga javoban iltijo amaliyotining moslashuvchan xususiyatini ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, topilmalar o'zbek tilshunosligida ijtimoiy hamkorlik, madaniyatni saqlash va shaxsni shakllantirish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladigan iltijo iboralarining markaziyiligini ochib beradi. Kuzatilgan naqshlar kommunikativ xatti-harakatlarni shakllantirishda til va madaniyat o'rtasidagi simbiyotik munosabatlarni tushunishni chuqurlashtirish uchun keyingi fanlararo tadqiqotlar zarurligini ta'kidlaydi.

MUHOKAMA

O'zbek jamiyatidagi iltijo yoki duo ning lingvokultural xususiyatlari til, madaniyat va ma'naviyatning chuqur o'zaro bog'liqligini ko'rsatadi. Ushbu tadqiqot natijalari xalqning boy madaniy gobelenlarini aks ettiruvchi duo ning individual va kommunal sharoitlarda muhim rolini ta'kidlaydi.

Duaning madaniy ahamiyati

Duo amaliyoti shunchaki og'zaki ifodadan ustun bo'lib, o'zbek xalqining jamoaviy axloqi va qadriyatlarini o'zida mujassam etgan. Niyozova ta'kidlaganidek, marhamat va iltijolar inson ma'naviyatini yuksaltirishga xizmat qiladi, ko'pincha "olqish", "duo", "fotiha" va "baraka" kabi iboralar orqali ifodalanadi. "Bu so'zlar chuqur madaniy mato asoslangan, tez-tez birligini mustahkamlash va yaxshi niyat etkazish oilaviy yig'inlari va kommunal tadbirlar davomida duo qilingan.

Lingvistik naqsh va tuzilmalar

O'zbek tilidagi duo ning lingvistik konstruksiyalari formulali tabiati bilan ajralib turadi, ko'pincha imperativ shakllar va samimiy tilaklar va barakalarni bildiruvchi gerundiv qo'shimchalardan iborat. Ushbu tarkibiy izchillik nafaqat yodlash va og'zaki uzatishni osonlashtiradi, balki ushbu iltijolarga kiritilgan madaniy me'yorlar va ijtimoiy qadriyatlarni mustahkamlaydi.

Sotsiologik Oqibatlar

Sotsiologik nuqtai nazardan, duo taklif qilish harakati ijtimoiy birdamlik va axloqiy mustahkamlash mexanizmi sifatida ishlaydi. "Oltin olmang, balki duo oling" kabi maqollar. Duo oltin emasmi?" ko'pincha moddiy boylik bilan tenglashtirilgan iltijolar o'tkaziladigan yuksak hurmatni ko'rsating, chunki ularning ma'naviy foydalari tufayli. Bu so'zlarning o'zgaruvchan kuchiga va ularning shaxsiy farovonlikka va kommunal uyg'unlikka ta'sir qilish qobiliyatiga bo'lgan ishonchni ta'kidlaydi.

Qiyosiy Madaniy Kontekst

Boshqa madaniy paradigmalarni yonma-yan qo'yilganda, o'zbek jamiyatining yuqori kontekstli tabiati yaqqol namoyon bo'ladi. Zali ning madaniy yo'nalishlari, yuqori nuqtai nazardan ko'ra madaniyatlar og'ir to'liq aloqa tayanib va tushuncha bilan o'rtoqlashdi. Bunday sharoitlarda duoaniq ifodalarsiz, nozik his-tuyg'ularni etkazish va kommunal aloqalarni mustahkamlash uchun kanal bo'lib xizmat qiladi.

Lingvokultural tadqiqotlar uchun ta'siri

Til va madaniyat o'rtasidagi murakkab munosabatlar, duo amaliyoti misolida, lingvokultural tadqiqotlar uchun qimmatli tushunchalarni taqdim etadi. Ushbu dinamikani tushunish nomoddiy madaniy merosni saqlash uchun juda muhimdir va lingvistik iboralar ijtimoiy qadriyatlar va e'tiqodlarni qanday qamrab olishini tahlil qilish uchun asos yaratadi. Xulosa qilib aytganda, o'zbek madaniyatida duoamaliyoti til va jamiyat qadriyatlari o'rtasidagi simbiotik munosabatlarning timsolidir. Bu nafaqat shaxsiy va jamoaviy ifoda vositasi, balki madaniy o'ziga xoslik va ijtimoiy birdamlikni shakllantirishda so'zlarning doimiy kuchidan dalolat beradi.

XULOSA

Ushbu tadqiqotda o'zbek jamiyatidagi duo (iltijo) ning lingvokultural xususiyatlari o'rganilib, uning lingvistik va madaniy hodisasifatidagi o'zni ta'kidlangan. Topilmalar shuni ko'rsatadiki, duo o'zbek xalqining jamoaviy o'ziga xosligi, axloqiy qadriyatlari va ma'naviy e'tiqodlari ni aks ettiruvchi ijtimoiy munosabatlar, diniy amaliyotlar va kundalik muloqotga chuqur singib ketgan. Til tuzilmalari tahlili shuni ko'rsatdiki, duo tez-tez imperativ va optativ fe'l shakllarini qo'llaydi, bu esa so'zlovchining niyati va xushmuomalalik, kamtarlik va hurmatmadaniy me'yorlarini mustahkamlaydi. Bundan tashqari, tadqiqot shuni ko'rsatdiki, mintaqaviy tafovutlar, gender farqlari va yoshga bog'liq imtiyozlar iltijolarning qanday ifoda etilishi va qabul qilinishiga ta'sir qiladi. Ijtimoiy-madaniy nuqtai nazardan duo ijtimoiy

birdamlik mexanizmi bo'lib, oilalar va jamoalarda birlikni rivojlantiradi. Ko'plab iltijolarning maqol va she'riy tabiati ularning og'zaki an'analardagi ahamiyati va madaniy merosni etkazishni yanada ta'kidlaydi.

Duoning lingvokultural o'lchovlarini tushunish tilshunoslik, antropologiya va Madaniyatshunoslik uchun muhim ahamiyatga ega. Globallashuv va modernizatsiya lingvistik amaliyotga ta'sir qilar ekan, kelajakdagi tadqiqotlar raqamli aloqa va zamonaviy ijtimoiy o'zgarishlar yosh avlodlar orasida duo dan foydalanish va idrok etishga qanday ta'sir qilishini o'rganishi kerak. Turli til va madaniy kontekstlarda duoning qiyosiy tahlili iltijo nutqining umumbashariy va tilga xos xususiyatlari haqida chuqurroq tushuncha berishi mumkin. Natijada, ushbu tadqiqot duo nafaqatdiniy harakat, balkikuchli madaniy ifoda bo'lib, shaxslararo munosabatlarni shakllantiradi va o'zbek jamiyatining ma'naviy-axloqiy asoslarini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar/Используемая литература/References:

1. Mahmudov, N., & Xudoyberganova, D. (2013). *O'zbek tili tahlil lug'ati*. Toshkent: Fan va texnologiya.
2. Xudoyberganova, D. (2015). *Badiiy matnning antropotsentrik talqini*. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
3. Niyozova, G. (2021). Ingliz va o'zbek duo va fotiha iboralarining lingvokulturologik tahlili. *O'zbek tilshunosligi jurnali*, 3(1), 45–52.
4. Yo'ldoshev, B. (2018). *O'zbek tilining madaniyati va lingvokulturologik xususiyatlari*. Toshkent: Sharq.
5. Karimov, I. A. (1999). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: O'zbekiston.
6. Jo'raqulov, J. (2020). *O'zbek tili va madaniy meros: Lingvokulturologik tadqiqotlar*. Toshkent: Universitet nashriyoti.
7. Rahimov, U. (2022). Duo iborolari va ularning semantik-strukturaviy tahlili. *Filologiya va tilshunoslik masalalari*, 6(2), 30–38.
8. Ismoilov, A. (2017). *O'zbek xalq iborolari va ularning diniy-ta'limiy asoslari*. Samarqand: Imom Buxoriy xalqaro markazi.
9. Norqulov, M. (2019). *O'zbek tilining diniy va axloqiy aspektlari*. Toshkent: Adabiyot.
10. Jalilov, H. (2021). *Islomiy duo va odob normalari: Tilshunoslik va madaniyatshunoslik nuqtayi nazaridan*. Buxoro: Ma'rifat.
11. Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.
12. Hall, E. T. (1976). *Beyond culture*. New York: Anchor Books.
13. Wierzbicka, A. (1997). *Understanding cultures through their key words: English, Russian, Polish, German, and Japanese*. Oxford: Oxford University Press.
14. Coulmas, F. (2005). *Sociolinguistics: The study of speakers' choices*. Cambridge: Cambridge University Press.